

Bezwzględność prawdy

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Schemat](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Twardowski Kazimierz, *O tak zwanych prawdach względnych*, [w:] tegoż, *Pisma wybrane*, Warszawa 1965.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Czy są prawdy względne i bezwzględne? Czy istnieją jakieś twierdzenia, które pod wpływem warunków, okoliczności, czasu lub miejsca raz są prawdziwe, a raz fałszywe? Taki pogląd głoszą relatywiści, którzy sądzą, że nasze przekonania są względne – np. dla jednych prawdziwe, dla innych fałszywe. Polemikę z nimi podejmuje wybitny polski filozof i logik, przedstawiciel szkoły lwowsko-warszawskiej, Kazimierz Twardowski (1866-1938). W swoim tekście *O tak zwanych prawdach względnych* przekonuje on, iż każde zdanie prawdziwe, jeśli jest prawdziwe, czyli w klasycznym sensie prawdziwości – zgodne z rzeczywistością, jest prawdziwe zawsze i wszędzie, bez względu na to, kto, w jakich warunkach i okolicznościach je wypowie.

Twoje cele

- Wyjaśnisz, na czym polega problem tzw. względności prawdy.
- Podasz przykłady sądów uznawanych za względnie prawdziwe przez relatywistów.
- Odróżnisz sądy od wypowiedzi.
- Wyjaśnisz, na czym polega nieporozumienie dotyczące względności prawdziwości sądów.

Przeczytaj

Problem „względności” prawd

Twardowski rozpoczyna od wyjaśnienia pojęcia **prawdy** bezwzględnej jako **sądu** prawdziwego. Względność/bezwzględność prawdy dotyczy zatem sądów. Filozof zauważa, że postawa relatywizmu poznawczego głosząca, iż wiele sądów jest względnie prawdziwych, jest rozpowszechniona wśród ludzi. Stawia tezę, że sądy takie jednak nie istnieją. Jako sądy (bezwzględnie) prawdziwe Twardowski uznaje – zgodnie z klasyczną koncepcją prawdy – sądy zgodne z rzeczywistością.

((Kazimierz Twardowski

O tak zwanych prawdach względnych

Bezwzględnymi prawdami nazywają się te sądy, które są prawdziwe bezwarunkowo, bez jakichkolwiek zastrzeżeń, bez względu na jakiekolwiek okoliczności, które więc są prawdziwe zawsze i wszędzie. Względnymi zaś prawdami nazywają się te sądy, które są prawdziwe tylko pod pewnymi warunkami, z pewnym zastrzeżeniem, dzięki pewnym okolicznościom; sądy takie nie są więc prawdziwe zawsze i wszędzie. [...] Tezę, której prawdziwość wykazać pragnę, można [...] sformułować w sposób następujący: Nie ma sądów, które byłyby prawdziwe tylko w pewnych okolicznościach, pod pewnymi warunkami, a ze zmianą tych okoliczności i warunków przestałyby być prawdziwe i stałyby się mylne; przeciwnie, każdy sąd prawdziwy jest zawsze i wszędzie prawdziwy, z czego bezpośrednio wynika, że sądy, które miałyby być prawdziwe nie zawsze i nie wszędzie, lecz tylko w pewnych warunkach i okolicznościach, w ogóle nie są, nie były nigdy i nie będą nigdy prawdziwe.

Źródło: Kazimierz Twardowski, *O tak zwanych prawdach względnych*, [w:] Kazimierz Twardowski, *Pisma wybrane*, Warszawa 1965, s. 315–316.

Rodzaje i przykłady zdań uznawanych za względnie prawdziwe

Twardowski wymienia kilka przypadków zdań uznawanych przez relatywistów za względnie prawdziwe. Zalicza do nich sądy o odczuciach, sądy o zjawiskach, sądy ogólne, sądy dotyczące zasad etycznych oraz twierdzenia naukowe oparte na doświadczeniach.

O tak zwanych prawdach względnych

Zwolennicy teorii o istnieniu prawd względnych, czyli tzw. relatywiści, uzasadniają swą naukę zwykle w ten sposób, iż przytaczają przykłady sądów posiadających, ich zdaniem, charakter prawd względnych. Powiadają więc, że prawdą względną jest np. sąd „woń tego kwiatu jest przyjemna”; sąd ten ma być dlatego prawdą względną, ponieważ woń pewnego kwiatu nie dla wszystkich bywa przyjemna, a nawet dla jednej i tej samej osoby może być czasami przyjemna, a czasami przykra. Względną tylko prawdą może być także sąd twierdzący, że deszcz pada. Wszak nie zawsze i nie wszędzie prawdą jest, że deszcz pada. Inną znowu prawdą względną jest, zdaniem relatywistów, sąd orzekający, iż zimna kąpiel jest rzeczą zdrową. Istnieją bowiem wypadki, w których zimna kąpiel nie służy; więc tylko względną prawdą można nazwać sąd orzekający, iż jest ona rzeczą zdrową. Jako przykłady prawd względnych bywają podawane także zasady etyczne. Albowiem tylko względną prawdą jest wedle relatywistów np. sąd orzekający, iż nie wolno mówić wbrew własnemu przekonaniu; wszak istnieją wypadki, w których rozmyślne ukrywanie prawdy jest rzeczą dozwoloną, a może nawet wskazaną. Do prawd względnych mają także należeć hipotezy i teorie na doświadczeniu oparte, ponieważ są prawdziwe tylko przy danym zakresie doświadczenia; wobec nowych zaś odkryć i obserwacji mogą się stać mylne i ustępują miejsca innym poglądom.

Źródło: Kazimierz Twardowski, *O tak zwanych prawdach względnych*, [w:] Kazimierz Twardowski, *Pisma wybrane*, Warszawa 1965, s. 316.

Sąd a wypowiedzenie

Aby uniknąć nieporozumień związanych z rzekomą względnością wymienionych wyżej rodzajów twierdzeń, należy według

Twardowskiego odróżnić sąd w sensie logicznym od **wypowiedzenia** (powiedzenia) w sensie językowym. Autor wskazuje na analogię między wieloznacznością wypowiedzeń a wieloznacznością słów. Te same powiedzenia mogą po prostu oznaczać różne sądy. Tymczasem sądy rozumiane w sensie logicznym, prawdziwe lub **fałszywe**, nie mogą być ani wieloznaczne, ani **eliptyczne**.

((Kazimierz Twardowski

O tak zwanych prawdach względnych

Relatywiści jednak nie liczą się z tą różnicą [między sądem a wypowiedzeniem] i tylko

dzięki tej nieścisłości są w stanie przytaczać przykłady sądów popierających pozornie ich teorię o istnieniu prawd względnych. Znaną jest bowiem rzeczą, że istnieją wyrazy dwu- i wieloznaczne. Używając np. wyrazu dwuznacznego „zamek”, można mieć raz na myśli przyrząd do zamykania drzwi, innym razem pewnego rodzaju budynek. Znaczenie wyrazu, którym jest w pierwszym wypadku pojęcie owego przyrządu, a w drugim wypadku pojęcie owego budynku, jest za każdym razem inne, ale zewnętrzny znak pojęcia, sam wyraz „zamek” jest w obu razach ten sam. [...]

Taki właśnie stan rzeczy występuje w wielu wypadkach, na które powołują się relatywiści. Nie pamiętają, że tożsamość zewnętrznego wyrazu sądu, tożsamość powiedzenia, nie jest wystarczającą rękojmią tożsamości samego sądu; przytaczają przykłady powiedzeń wyrażających raz sądy prawdziwe, innym razem sądy mylne, ale nie wykazują, że sąd prawdziwy i sąd mylny, wyrażony tym samym powiedzeniem, jest istotnie jednym i tym samym sądem. [...]

Przyczyna zjawiska, iż to samo powiedzenie może wyrażać różne sądy, tkwi po części w już wspomnianej wieloznaczności wyrazów

Poza wieloznacznością słów przyczyną nieporozumień jest także eliptyczny (skrótowy) sposób posługiwania się mową.

Źródło: Oxfordian Kissuth, ratusz Buxtehude, witraż w klatce schodowej na piętro., licencja: CC BY 3.0.

wchodzących w skład powiedzeń, po części zaś w [eliptycznym] sposobie, jakiego używamy posługując się mową dla wyrażania naszych sądów.

Źródło: Kazimierz Twardowski, *O tak zwanych prawdach względnych*, [w:] tegoż, *Pisma wybrane*, Warszawa 1965, s. 317.

Prawdziwość sądów pozornie względnie prawdziwych

W dalszej kolejności wywodu Twardowski ukazuje, że każdy ze wskazanych wcześniej przypadków sądów rzekomo względnie prawdziwych to sądy bezwzględnie prawdziwe. Wypowiedzenie typu „Deszcz pada” będzie zawierać sąd bezwzględnie prawdziwy, gdy określi się precyzyjnie miejsce i czas, którego dotyczy. Zdania ogólne typu „Zimna kąpiel jest rzeczą zdrową” nabierze bezwzględnej wartości logicznej, jeśli doprecyzuje się, czy dotyczy ona każdej kąpieli, czyli zastosuje odpowiedni kwantyfikator. Relatywiści wskazując, że w pewnych przypadkach zimna kąpiel szkodzi, wykazują jedynie, że sąd, iż wszystkie kąpiele są zdrowe, jest fałszywy. Z kolei w przypadku sądów dotyczących odczuć Twardowski zwraca uwagę na jasne określenie, do czyjego odczucia się odnosi. Gdy takie doprecyzowanie nastąpi, sąd taki będzie prawdziwy lub fałszywy. Zdania zawierające normy etyczne okazują się zwykle sądami szczegółowymi, a nie ogólnymi, zatem przy takim ich konkretnym określeniu są one słuszne lub niesłuszne po sprecyzowaniu warunków, których dotyczą, ale nie są sądami względnie słusznymi. Twardowski mówi także, iż o względności normy etycznej nie świadczy względność pojęć etycznych, tzn. to, że pojęcia dobra i zła mają różną treść w różnych czasach i kulturach. Co do twierdzeń naukowych, wyprowadzonych drogą indukcji, Twardowski przypomina, że nie mogą być one nigdy pewne i są tylko prawdopodobne, zatem nie mogą być uznane za prawdziwe – względnie ani bezwzględnie:

((Kazimierz Twardowski

O tak zwanych prawdach względnych

Ktokolwiek zatem w jakimkolwiek czasie i miejscu wypowie sąd stwierdzający, iż na lwowskiej górze zamkowej dnia 1 marca 1900 r. w samo południe zaszło zjawisko zwane padaniem deszczu, ten zawsze i wszędzie wypowie sąd prawdziwy, jeżeli istotnie w owym miejscu i w owej porze deszcz padał. [...]

Gdyby się [...] relatywiści zastanawiali nad właściwym znaczeniem powiedzenia „zimna kąpiel jest rzeczą zdrową”, doszliby do przekonania, iż powiedzenie to, wzięte jako wyraz sądu ogólnego, jest wyrazem sądu wprost fałszywego. Wszak nikt nie utrzymuje, że każda

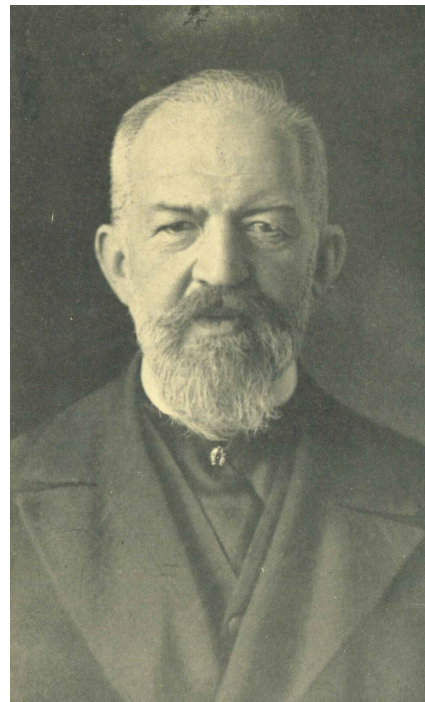
kąpiel zimna, zastosowana w jakichkolwiek warunkach, jest rzeczą zdrową. [...] Gdy natomiast zrozumiemy powiedzenie tak, jak ono ma być najwidoczniej rozumiane [...], że zimna kąpiel bywa rzeczą zdrową, wtedy sąd ten znowu jest albo fałszywy, albo prawdziwy. [...] Powiedzenie „woń tego kwiatu jest przyjemna” nie wyraża dokładnie i jednoznacznie zawartego w nim sądu. [...] Nie zawiera [to] powiedzenie żadnej wskazówki co do tego, dla kogo woń kwiatu jest przyjemna, czy dla wszystkich, czy też tylko dla osoby mówiącej. [...] Np. sąd, iż nie wolno mówić wbrew własnemu przekonaniu, występuje w formie sądu ogólnego, nie dopuszczającego wyjątków. Skoro jednak istnieją wypadki, w których wolno wbrew własnemu przekonaniu mówić, sąd powyższy, o ile jest prawdziwy, nie jest wcale sądem ogólnym, lecz szczegółowym, a powiedzenie, które by go dokładnie wyrażało, powinno brzmieć: „Z reguły (zwykle) nie wolno mówić wbrew własnemu przekonaniu”. Uwzględniając tę okoliczność, nic można już nazwać zasad etycznych względnymi dlatego, że dopuszczają wyjątki; można w nich tylko wtedy upatrywać wyrazu prawd względnych, jeżeli się zupełnie bezprawnie wypowiada tego rodzaju zasady w formie takiej, jak gdyby zawierały sądy w ścisłym tego słowa znaczeniu ogólne. [...] Co się na koniec tyczy prawd względnych wyrażonych rzekomo w hipotezach i teoriach naukowych, wysnutych drogą indukcji z doświadczenia, pamiętać trzeba, że wszelkie hipotezy i teorie posiadają zawsze większy lub mniejszy stopień prawdopodobieństwa i że nie są nigdy pewne. Jest to więc nieścisłością, jeżeli się takie sądy prawdopodobne wypowiada w takiej formie, jak gdyby one były sądami pewnymi. [...] Znaczy to, że my nie wiemy, czy sąd zawierający daną hipotezę lub teorię jest sądem prawdziwym, czy mylnym.

Źródło: Kazimierz Twardowski, *O tak zwanych prawdach względnych*, [w:] tegoż, *Pisma wybrane*, Warszawa 1965, s. 321–327.

Relatywizm a subiektywizm

Twardowski odrzuca także subiektywizm poznawczy, który zakłada, iż prawdziwość

jakiegokolwiek sądu może być orzekana tylko w odniesieniu do osoby, która ten sąd wydaje; że każda prawda jest prawdą dla kogoś. Zwraca autor uwagę na dwa znaczenia takiego przekonania. W pierwszym z nich każda osoba wydająca sąd wydaje go z przekonaniem; może być zatem jedynie słusznie lub niesłusznie (zgodnie z rzeczywistością lub niezgodnie z nią) przekonana o tej prawdziwości. W drugim znaczeniu uznanie istnienia „prawd dla kogoś” oznacza, że tylko osoba wydająca sąd może uważać go za słuszny. Przyjęcie takiego poglądu wymagałoby odrzucenia zasady sprzeczności. Ten sam sąd mógłby bowiem przez jednych być uważany za prawdziwy, przez drugich za fałszywy. Sądy dotyczące zaś odczuć (a nie świata zewnętrznego) zawsze dotyczą odczuć tego, kto o nich wydaje sąd:

Kazimierz Twardowski (przed 1933 r.).
Twórca lwowsko-warszawskiej szkoły filozoficznej,
zapoczątkowanej pod koniec XIX w. we Lwowie.
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

((Kazimierz Twardowski

O tak zwanych prawdach względnych

Jeżeli [osoba wydająca sąd] jest słusznie przekonana o prawdziwości wydanego przez siebie sądu, mamy do czynienia z sądem prawdziwym; jeżeli jej przekonanie o prawdziwości sądu, który wydaje, jest niesłuszne, mamy do czynienia z sądem mylnym. [...] Jeżeli chodzi o stwierdzenie prawdziwości [jakichkolwiek] sądów, należy obstawać przy dokładnym ich wypowiedaniu. Skoro temu żądaniu stanie się zadość, odpada wszelki powód do twierdzenia, że sądy, które człowiek wydaje o świecie zewnętrznym, są tylko dla niego prawdziwe; człowiek bowiem nie może wedle teorii subiektywistów wydawać sądów o tym, jaki jest świat zewnętrzny, lecz jedynie o tym, jak jemu się świat zewnętrzny przedstawia. [...] Tak samo jak nie można udowodnić istnienia prawd względnych, powołując się na rzekome przykłady takich prawd, nie można też nauki o względności poznawanych przez człowieka prawd

wyprowadzić drogą dedukcji z subiektywizmu. Subiektywizm bowiem dowodzi jedynie ograniczoności wiedzy ludzkiej; dowodzi, że sposób, w jaki człowiek przedstawia sobie przedmioty, a wskutek tego i sposób, w jaki o nich sądzi, jest nieuchronnie zależny od jego organizacji; organizacja ta może być tego rodzaju, iż człowiek dzięki niej wydaje więcej mylnych aniżeli prawdziwych sądów; skoro zaś sąd jakiś przez człowieka wydany jest prawdziwy, nigdy i dla nikogo prawdziwy być nie przestanie.

Źródło: Kazimierz Twardowski, *O tak zwanych prawdach względnych*, [w:] tegoż, *Pisma wybrane*, Warszawa 1965, s. 328–333.

Słownik

elipsa

(gr. *élleipsis* – brak, opuszczenie, pominięcie) wyrzutnia; opuszczenie elementu zdania oczywistego ze względu na kontekst wypowiedzi (elipsa kontekstowa) lub ze względu na sytuację wypowiedzi (elipsa sytuacyjna), który przy odbiorze daje się zrekonstruować; często występuje w postaci równoważnika zdania

fałsz

jedna z dwóch podstawowych wartości logicznych; niezgodność sensu zdania z rzeczywistością

prawda

jedna z dwóch podstawowych wartości logicznych; zgodność sensu zdania z rzeczywistością

sąd

sens zdania w sensie logicznym, odnoszący się do rzeczywistości

sąd fałszywy (mylny)

sąd niezgodny z rzeczywistością

wypowiedzenie

wyrażenie, które jest zdaniem albo równoważnikiem zdania, tj. zawiera orzeczenie (osobową formę czasownika) lub możemy domyślnie przypisać mu orzeczenie

zdanie

w sensie logicznym wypowiedź posiadająca wartość logiczną (prawdziwość lub fałszywość)

Schemat

Polecenie 1

Na podstawie schematu wyjaśnij, dlaczego nie istnieją sądy względnie prawdziwe.

Polecenie 2

Na podstawie schematu porównaj pod względem prawdziwości sądy pozornie względnie prawdziwe naukowe i inne.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Sądy względnie prawdziwe to sądy, które są prawdziwe...

- ☐ tylko dzięki pewnym okolicznościom.
- ☐ tylko w pewnym czasie i pewnych miejscach.
- ☐ tylko w sensach ogólnych.
- ☐ tylko pod pewnymi warunkami.

Ćwiczenie 2

Twardowski twierdzi, że nie istnieją sądy względnie prawdziwe, ponieważ sądy prawdziwe...

- ☐ są prawdziwe niezależnie od swego sensu.
- ☐ są prawdziwe niezależnie od podmiotu, który je wydaje.
- ☐ są prawdziwe niezależnie od warunków i okoliczności ich wydania.
- ☐ są prawdziwe zawsze i wszędzie.

Ćwiczenie 3

Według relatywistów względne są...

☐ sądy prawdziwe.

☐ sądy niepewne.

☐ niektóre sądy.

☐ wszystkie sądy.

Ćwiczenie 4

Przyporządkuj podanym niżej pojęciom ich właściwości.

wypowiedzenie

stałość sensów

wieloznaczność

jednoznaczność

sąd

zmiennność sensów

dokładność

eliptyczność

Ćwiczenie 5

Połącz dane konieczne do uzupełnienia wypowiedzeń, zapewniające im jednoznaczność, z podanymi niżej typami sądów.

wypowiedzenia ogólne

ogólność/szczegółowość

wypowiedzenia o zjawiskach

kwantyfikatory

wypowiedzenia etyczne

miejsce i czas

wypowiedzenia o odczuciach

podmiot wypowiadający sąd

Ćwiczenie 6

Hipotezy i teorie naukowe nie są względnie prawdziwe, ponieważ...

☐ są sądami zwykle słusznie uznawanymi za prawdziwe.

☐ nie są sądami pewnymi.

☐ nie są sądami prawdziwymi.

☐ są sądami prawdopodobnymi.

Ćwiczenie 7

Subiektywizm poznawczy, który uznaje, że tylko osoba wydająca sąd może uważać go za słuszny, nie daje się utrzymać, ponieważ...

☐ wymagałby uznania prawa każdego do własnej opinii.

☐ oznaczałby, że każdy może przesądzić o prawdzie.

☐ oznaczałby, że prawda nie istnieje.

☐ wymagałby odrzucenia zasady sprzeczności.

Ćwiczenie 8

Dokończ poniższe zdania podsumowujące poglądy zawarte w analizowanym artykule Kazimierza Twardowskiego:

Poglądy Kazimierza Twardowskiego są skierowane przeciw relatywizmowi i subiektywizmowi poznawczemu, ponieważ...

Poglądy Kazimierza Twardowskiego nie są jednocześnie wyrazem absolutyzmu poznawczego, ponieważ uznaje on, że twierdzenia naukowe...

Dla nauczyciela

Autor: Ewa Orlewicz

Przedmiot: Filozofia

Temat: Bezwzględność prawdy

Grupa docelowa:

III etap edukacyjny, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

II. Elementy historii filozofii.

13. Filozofia analityczna. Uczeń:

4) analizuje fragment jednego z następujących tekstów: Problemy filozofii Bertranda Russella, Z głównych zagadnień filozofii George'a Edwarda Moore'a, Dociekania filozoficzne Ludwiga Wittgensteina, O tak zwanych prawdach względnych Kazimierza Twardowskiego, Zagadnienia i kierunki filozofii Kazimierza Ajdukiewicza, Medytacje o życiu godziwym Tadeusza Kotarbińskiego, O metafizyce, jej kierunkach i zagadnieniach Tadeusza Czeżowskiego.

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele operacyjne (językiem ucznia):

- Wyjaśnisz, na czym polega problem tzw. względności prawdy.
- Podasz przykłady sądów uznawanych za względnie prawdziwe przez relatywistów.
- Odróżnisz sądy od wypowiedzi.
- Wyjaśnisz, na czym polega nieporozumienie dotyczące względności prawdziwości sądów.

Cele operacyjne. Uczeń:

- rozumie, na czym polega problem tzw. względności prawdy;
- zna przykłady sądów uznawanych za względnie prawdziwe przez relatywistów;
- odróżnia sądy od wypowiedzi;
- wie, na czym polega nieporozumienie dotyczące względności prawdziwości sądów.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- lego logos;
- schemat.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Uczniowie zapoznają się z treściami w sekcji „Przeczytaj”.

Faza wprowadzająca:

1. Prowadzący zajęcia loguje się na platformie, wyświetla temat lekcji oraz cele. Wspólnie z uczestnikami zajęć ustala kryteria sukcesu.
2. Krótka rozmowa wprowadzająca w temat lekcji: *Czym według uczniów jest prawda.*

Faza realizacyjna:

1. **Lego logos.** Praca z treścią e-materiału metodą lego logos. W zależności od liczebności klasy, uczniowie w 2-4-osobowych grupach układają konstrukcje z klocków lego, odzwierciedlające budowę i znaczenie tekstu K. Twardowskiego *O tak zwanych prawdach względnych*. Następnie każda grupa prezentuje swoją konstrukcję,

przedstawiając jednocześnie sposób odczytania tekstu. Nauczyciel na podstawie uczniowskich propozycji inicjuje krótką dyskusję.

2. **Praca z multimedium.** Nauczyciel wyświetla na tablicy interaktywnej materiał z sekcji „Schemat”, a następnie odczytuje polecenia:

- *Na podstawie schematu wyjaśnij, dlaczego nie istnieją sądy względnie prawdziwe.*
- *Na podstawie schematu porównaj pod względem prawdziwości sądy pozornie względnie prawdziwe naukowe i inne.*

Uczniowie pracują w parach, analizując treść zadania, dyskutując i zapisując wnioski.

Wybrane grupy omawiają swoje rozwiązania i spostrzeżenia na forum klasy.

3. **Ćwiczenia przedmiotowe.** Uczniowie indywidualnie rozwiązują ćwiczenia nr 1-4. Omówienie wyników na forum klasy.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel rozdaje uczniom ankietę ewaluacyjną z oceną lekcji, pracy własnej oraz pracy klasy. Udziela im też informacji zwrotnej.

Praca domowa:

1. Uczniowie mają za zadanie wykonać ćwiczenia nr 5-8 z sekcji „Sprawdź się”.

Materiały pomocnicze:

- Grzybowski J. i inni, *Sposób na filozofię. Kluczowe zagadnienia z dydaktyki przedmiotowej*, Warszawa 2016.
- Drozdowicz Z., *Czego powinni nauczyć się filozofowie i czego mogą oni nauczyć innych?*, w: „Filo-Sofija” 26(2014/3), s. 29-40.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Uczniowie mogą wykorzystać medium w sekcji „Schemat” jako inspirację do przygotowania własnej prezentacji multimedialnej.